

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın Geçici Süreliğine Ürdün'e Yönetici Atanması

Establishment of the Middle East Department and Appointment of Amir Abdullah to Jordan for a Temporary Period at the Cairo Conference

Can DEVECİ

Erciyes Üniversitesi, Tarih Bölümü, cdeveci@erciyes.edu.tr
ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-2609-5365

Özet

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarını müttefiklerine vaat etmiştir. Bu vaat Osmanlı Devleti'nin bölgede yenilmesi ve idari yapısının sona erdirilmesine dayanmıştır. Fakat savaş ertesinde İngiltere'nin müttefiklerine verdiği sözler bir karmaşa ortaya çıkarmıştır. Bu karmaşa Ortadoğu'da ekonomik masraflarının artmasıyla neticelenmiştir. Bu nedenle İngiliz bürokratlar stratejilerine dair riskler taşıyan bu süreci düzeltilemek için politika arayışına girmiştir. Bu amaçla İngiltere'nin bölgeye dair stratejilerini idare etme amacıyla Sömürgeler Bakanlığı altında Ortadoğu Bölümü kurulmuştur. Bölüm doğrudan Winston Churchill başkanlığında çalışmalarına başlamış ve 12-30 Mart 1921 tarihleri arasında Kahire Konferansı'nı düzenlemiştir. Konferans sonrasında bölgenin sınırları İngiltere'nin çıkarları çerçevesinde belirlenmiştir. Kahire Konferansı'nda Ürdün'ü kimin yöneteceği konusu da tartışılmıştır. Kahire Konferansı toplantı tutanakları ve arşiv belgelerine dayanarak hazırlanan bu çalışmada Ortadoğu Bölümünün hangi amaçlarla kurulduğu açıklanmıştır. Ayrıca Kahire Konferansı'nda Ürdün'le ilgili oturumlarda ortaya atılan fikirler ele alınmıştır. Buna ek olarak Emir Abdullah'ın Ürdün'e geçici vali atanma süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu Bölümü, Kahire Konferansı, Emir Abdullah, Ürdün.

Abstract

England promised the Middle East lands of the Ottoman Empire to its allies during the First World War. This promise was based on the defeat of the Ottoman Empire in the region and the termination of its administrative structure. However, after the war, England faced with the confusion about the promises he made and the increase in its economic costs in the Middle East. British bureaucrats started to seek policy in order to correct this process, which carries risks regarding their strategies. The Middle East Department was established under the Colonial Office to manage Britain's strategies for the region. The Department began its work under the direct chairmanship of Winston Churchill and held the Cairo Conference between 12-30 March 1921. After the conference, the borders of the region were determined within the framework of the interests of England. Discussions on who will govern Jordan at the Cairo Conference were also among the topics discussed. In this study, the purposes for which the Middle East Bureau was established will be explained. In addition, the ideas put forward in the sessions about Jordan at the Cairo Conference will be discussed. In addition, information will be given about Emir Abdullah's appointment as a temporary governor of Jordan.

Keywords: Middle East Department, Cairo Conference, Amir Abdullah, Jordan.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı ile Kahire Konferansı arasında geçen sürede Ortadoğu'da İngiltere kazanımlarını korumak için stratejik hamleler yapmıştır. İngiltere, savaş devam ederken Kudüs, Şam, Amman, Beyrut gibi Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki idare merkezlerini 1917'den başlayarak 1918'in sonuna kadar işgal etmiştir. Savaşın sona ermesiyle bu bölgeler "*İşgal Edilmiş Düşman Toprak Yönetimi*" isimli 26 Ekim 1918'de ilan edilen askeri idarenin altında yönetilmiştir. Böylelikle bölge İngiliz, Fransız ve Şerif Hüseyin Ailesi arasında üç askeri idare merkezine ayrılmıştır. Üç merkezin üst yönetim sorumluluğu Kahire'de bulunan General Edmund Henry Hynman Allenby'e verilmiştir. Buna göre Filistin topraklarında yer alan Kudüs, Nablus ve Akka İngiliz General Sir Arthur Wigram Money, Beyrut, Hasbaya, Suriye'nin kuzey toprakları Cisir el-Şuğur, Resulayn, Baalbek ise Fransız komutan de Piepape tarafından yönetilmiştir. Şam, Halep, Hama'dan İskenderun sınırına uzanan Suriye toprakları ve Ürdün'ü¹ içerisine alan üçüncü bölgeyi ise Emir Faysal ve komutanlarının yönetmesine karar verilmiştir.

² Bu paylaşım ile İngiltere, Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarını işgal ederken kendisine yardım eden müttefiklerinin haklarını garanti etmeye çalışarak bölgede yaşanacak bir çıkar çatışmasının önüne geçmek istemiştir. Bu yönetim savaş sonrası barış antlaşmaları tamamlanincaya kadar devam etmiş ve bölgedeki vaatlere dayanan mevcut askeri durum korunmuştur.

İngiltere'nin kurduğu bu askeri idareye rağmen bölgede tam bir karmaşa hâkimdi. Çünkü İngiltere, söz konusu toprakları Birinci Dünya Savaşı esnasında farklı tarihlerde müttefikleri Fransa, Siyonistler ve Şerif Hüseyin'e vaat etmiştir. Savaş sırasında hangi bölgenin hangi müttefike verildiğine dair belirsizlik gün geçtikçe İngiliz diplomatlarının uğraştığı konuların başında gelmekteydi. Ayrıca müttefikleri de kendi haklarını arama mücadelesine girişmekteydi. Örneğin, İngiltere, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Lord Kitchener ve Abdullah arasındaki ilk görüşmeler ile başlayan savaş sırasında (Haziran 1915-Mart 1916) Mc Mahon ve Şerif Hüseyin arasında devam ettirilen görüşmeler ve mektuplaşmalar neticesinde Şerif Hüseyin'e büyük bir krallık ve halifeliği vaat etmiştir. Bu vaatte İngiliz diplomasisinin kullandığı dil belirsiz olmasına rağmen Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir Arap isyanı başlatırsa ve başarılı olursa kendisine vaat edilenlerin Majesteleri Hükümeti tarafından gerçekleştirileceğine inanmıştır. Ayrıca İngiltere Fransa ile 16 Mayıs 1916'da yaptığı Sykes-Picot Anlaşması'yla, Lübnan ve Suriye topraklarını Fransa'ya, kendisine ise Irak ve Filistin topraklarını pay etmiştir. Siyonistlere ise 2 Kasım 1917'de yayınladığı Balfour Deklarasyonu'yla Filistin'e yerleşmeleri ve Yahudi yurdu kurulabilmesi için Majesteleri Hükümeti'nin destek vereceğini taahhüt etmiştir.³ Birbiri ile çelişen bu vaatlerin çözüme kavuşması için Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi ve savaşı sona erdiren barış görüşmelerinin neticelenmesi gerekliydi.

İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sonrası barış görüşmelerindeki ana planı Fransa'yı Suriye'den uzak tutmak, mümkünse Mısır, Süveyş Kanalı ve Filistin hattına yaklaştırmamaktı. Çünkü İngiltere, Hindistan ve Uzakdoğu'daki imparatorluk topraklarına kara ve deniz ulaşım yollarının herhangi bir büyük güç tarafından kesilmesini önlemek istemekteydi. Bu nedenle Ortadoğu'da büyük bir Avrupa gücü yerine İngiltere'ye bağımlı ve küçük parçalara ayrılmış bölgelerden oluşan bir yönetim tasarlamaktaydı. Bu çerçevede İngiltere, ABD Başkanı Wilson'un önerisiyle yeni dünya düzenini kurmak amacıyla toplanan Paris Barış Konferansı'nda bölgedeki Arapları temsilen Emir Faysal'ın katılmasını ve sunum yapmasını sağladı. Faysal 6 Şubat 1919'da yaptığı sunumunda İngiltere desteğinde Şam merkezli büyük bir Arap Devleti kurulmasını talep etti. Ayrıca Faysal bölge halkının Fransız idaresini tercih etmediğini de belirtti. Siyonistler de 27 Şubat 1919 tarihinde Filistin konusunda sunum

¹ Makalede anlam birliği sağlamak amacıyla Ürdün adı tercih edilmiştir. Bilindiği üzere bölge adını Ürdün/Şeria Nehri'nden almaktadır. İngiliz belgelerinde ise Trans-Jordan ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade ise dilimizde yayınlanan çalışmalarda Ürdün Nehri'nin Doğusu, Mavera-i Ürdün, Trans Ürdün, Şarki Ürdün, Doğu Ürdün şeklinde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti idaresi altında bölgenin merkezi yerleri arasında Salt, Amman, Maan, Kerek, Havran sayılabilir. Detaylı bilgi için bkz. Tomar 2012, Cilt:42, 354-356. Karasapan 1942, cilt.2, 203-225. Arşiv kısaltmaları için bkz. The National Archives, Kew-Londra/İngiltere (TNA), Records of the Cabinet Office (CAB), Colonial Office (CO), Foreign Office (FO).

² TNA, FO 371/3384 1918, 2. Reports of the Military 1918, 2. Cambridge Archive Editions 1987, 460-461. İngiltere, Ortadoğu kavramını kendi stratejileri gereği icat etmiştir. Osmanlı Devleti'ne ait olan bu bölgelere dair hedefleri için bkz. Chirol, 1903, 1-6.; The Times gazetesinde Alfred Mahan Ortadoğu kavramıyla ilgili yazılar kaleme almıştır. *The Times*, Aug 29, 1902.

³ Mac Mahon Şerif Hüseyin arasında gerçekleşen mektuplaşmalar için bkz., Hurewitz 1987, vol.2, 13-17; Kedourie 1987, 48-50 Sykes-Picot anlaşması için bkz. Hurewitz 1987, vol.2, 18-22. Balfour Deklarasyonu'yla ilgili yapılan toplantıların tutanakları için bkz. TNA, CAB 24/4/14 17 Oct 1917, deklarasyon ile ilgili çıkarılan özel yayın için bkz. *The Times* 9 Nov 1917,7.

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın Geçici Süreliğine Ürdün'e Yönetici Atanması

yapmış ve onlar da 1917 Balfour Deklarasyonu'na dayanarak İngiltere'nin Filistin'i idare etmesini istemiştir.⁴

Fransızlar, İngilizlerin destekleriyle gelişen ve bölgedeki Fransız varlığını reddeden bu taleplere tepki göstermiştir. Çünkü Fransa, Suriye'nin tamamında manda idaresi istemekteydi. Bu durum Fransa'yı doğrudan Faysal ile karşı karşıya getiriyordu. Bu sebeple Fransızlar, İngiltere'nin Faysal'ın Suriye'de Fransa denetiminde bir idareci olması teklifini de kabul etmediler. Gerek Fransa'nın Faysal'a karşı geliştirdiği tutum gerekse Faysal'ın 12 Mayıs 1919'dan itibaren Suriye halkını kendi çıkarları için Fransa'ya karşı kışkırtması bölgede gerilimi artırmıştır.⁵ Bu nedenle İngiltere, Fransa'yı Suriye'de sınırlandırma politikasını ve Faysal'ı desteklemeyi terk etmeye başladı. Çünkü İngiltere, Suriye'de çıkacak kargaşanın tüm Ortadoğu'ya yayılabileceğinden kaygılanmaktaydı. İngiltere'nin geri adım atmasının bir diğer nedeni de Ortadoğu'da askeri harcamalara dayalı ekonomik giderlerinin artmasıydı. Ayrıca Mezopotamya'daki petrol varlığı ile kıyaslandığında Suriye'nin yeraltı kaynağının az olması Suriye'nin İngiltere stratejisindeki önemini de azaltmaktaydı. Bu sebeplerle İngiltere, 9-11 Eylül 1919 arasında alınan karar doğrultusunda, 1918'den beri Suriye'de "*İşgal Edilmiş Düşman Toprak Yönetimi*" statüsüyle bulunan İngiliz askerlerine Sykes-Picot Anlaşması'nın belirlediği sınırlara çekilme talimatı verdi.⁶ Bu Fransa'nın Suriye'de etkin olacağı anlamına gelmekteydi.

Emir Faysal ise 6-8 Mart 1920'de Suriye Ulusal Kongresi'ni düzenleyerek Filistin'in de dahil edildiği Suriye'de kendisini, Mezopotamya'da ise abisi Emir Abdullah'ı Arapların Kralı ilan etti. Bu gelişme sonrasında Filistin, Mezopotamya, Suriye ve Mısır'da Faysal'ın kararını destekleyen gösteriler düzenlendi.⁷ Ortadoğu genelinde durum bu şekilde devam ederken Fransa ve İngiltere 18-26 Nisan 1920'de San Remo'da bölgenin geleceğini belirleyen "*manda*" görüşmeleri için masaya oturdu. Uzun tartışmalar sonrasında İngiltere ve Fransa; İngiltere'ye Filistin ve Mezopotamya'nın, Fransa'ya Suriye ve Lübnan'ın mandaterliğinin verilmesi üzerinde anlaştı. San Remo Konferansı sonrasında İngiltere, Filistin'de 1917'den beri devam ettirdiği askeri idareyi sonlandırarak sivil yönetime geçti. Suriye'de ise Fransız Yüksek Komiseri General Henri Gouraud, Emir Faysal'ı 1 Ağustos 1920'de askeri baskıyla bölgeden çıkardı ve Suriye'yi işgal etti.⁸ Böylelikle Fransa, İngiltere'nin Filistin mandasıyla arasında sınır olan o dönemde doğrudan bir yöneticisi bulunmayan Ürdün'e yaklaştı. Fransa'nın Ürdün sınırına kadar ilerlemesi Filistin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel tarafından takip edilmekteydi. Bu gelişme sonrasında Samuel, Ürdün'ün askeri açıdan tamamen işgal edilmesini Sömürgeler Bakanlığına rapor etti. Londra askeri müdahale yerine Ürdün'e Arapça bilen sivil yöneticilerin gönderilerek kontrol edilmesini istedi. Diğer bir gelişme ise Faysal'ın haklarını korumak için Emir Abdullah'ın 23 Kasım 1920'de Ürdün'ün merkezlerinden biri sayılan Maan'a gelmesiydi.⁹ Bu gelişmeler Ortadoğu'da yeni bir çatışma sürecini başlatabilir ve İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nda elde ettiği kazanımları kaybetmesiyle sonuçlanabilirdi.

Gelişmeler neticesinde Sömürgeler Bakanı Winston Churchill İngiltere çıkarlarını korumak, Ortadoğu'daki gerilimi ve buna bağlı artan ekonomik masrafları azaltmak amacıyla 12-30 Mart 1921 tarihleri arasında Kahire Konferansı düzenleme kararı aldı. Bu makalede Kahire Konferansı'nın İngiltere'nin Ortadoğu politikalarında nasıl bir değişim getirdiği ve Emir Abdullah'ın Ürdün'e geçici vali olarak atanma süreci İngiliz belgeleri ve konferans tutanaklarına dayanarak incelenmiştir.

⁴ FRUS 1943, Vol 3 888. Miller 1924, 297-299. Temperley 1924, 145.

⁵ Fraser, Mango ve Mcnamara 2011, 204-207. Fieldhouse 2018, 97.

⁶ Fraser 2011, 201-202. Fromkin 2008, 284-290. İşgal edilen düşman toprakları yönetimi çerçevesinde Filistin Suriye ve Lübnan hattında kurulan idari yapı için bkz. TNA, FO 371/3384, From Allenby's Instructions for the Military Administration of all occupied territory in Syria and Palestine to war Office London, 23 October 1918.

⁷ Suriye Kongresine Mezopotamya'dan katılan 29 kişi imza ile Emir Abdullah'ı kral ilan etti. bkz. TNA, FO 371/5040, Mr E. Scott to Lord Curzon, with enclosure : names of Mesopotamian members of the Damascus Conference which claimed the Emir Abdullah as King of Mesopotamia, 24 September 1920.; Butler ve Bury 1958, Cilt VIII Belge 214.

⁸ Command Papers (CMD) CMD 675. Misc No. 11 1920. *The Times* 20 April 1920, 15. Butler 1958, 1. Olcay 1981, 548. General Smuts tarafından hazırlanan ve içerisinde Manda idaresinin detaylarının tartışıldığı rapor için bkz. Smuts 1918, 22-26.

⁹ Intelligence 1987, 461-462.

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı

İngiltere'nin, 1921'de Kahire Konferansını toplamasının nedeni Ortadoğu genelinde artan askeri masraflarıydı. Bu durum Londra'da hükümetin eleştirildiği konuların başında gelmekteydi. İngiltere vatandaşları Ortadoğu'daki masrafların kendilerinin vergilerinden harcanmamasını ya da kısılmasını talep etmekteydi. Kamuoyunda gelişen bu talepler 1920 yılı içerisinde arttı.¹⁰ Çünkü 1920 yılı İngiltere açısından Ortadoğu'da ekonomik giderlerin masrafların arttığı bir dizi olayla geçti. Özellikle 18-26 Nisan 1920'de gerçekleşen San Remo Konferansı ile bölgenin paylaşılması, Fransa'nın Suriye'yi işgali ve Siyonistlerin Filistin üzerindeki politik hedeflerini sürekli ifade etmeleri nedeniyle Ortadoğu genelinde yabancı güçlere karşı Arap halkının muhalif tepkilerinin yükseldiği bir sürece girildi. Tepkilerin birleştiği temel nokta İngiltere'nin bölge halkına sormadan topraklarını müttefikleri arasında paylaşmasıydı. İngiltere, Filistin, Mısır, Suriye ve Mezopotamya gibi farklı yerlerde yaşanan tepkileri durdurmak için sadece 1920 yılı içerisinde 37 milyon sterlin harcadı.¹¹ Bu harcama İngiltere iç politikasında tepkileri arttırmakta ve hükümetlerin düşmesine kadar giden sonuçları ortaya çıkarmaktaydı. İngiltere, Ortadoğu'da artmaya başlayan huzursuzluğu diplomasi ile çözemez ise ekonomik açıdan zor durumda kalacağı askeri müdahaleler yapacaktı. Ayrıca çözülmeyen sorunların tüm bölge stratejilerini etkileme riski vardı. İngiltere'nin; Mısır, Süveyş Kanalı, Filistin'deki Hayfa, Yafa limanları ve Hindistan yolu ekseninde kurduğu ekonomik etki alanında her şey değişebilirdi. Bu sebeple İngiliz bürokratları yeni bir politika arayışına başladı.

Bu süreç içerisinde Winston Churchill, Lloyd George hükümetini eleştirmekte ve İngiltere'nin karmaşık Ortadoğu politikalarını düzenlemek için bölge konularıyla ilgilenen devlet birimlerinin tek çatı altında koordine edilmesini savunmaktaydı. Bunu bir öneri halinde Başbakan Lloyd George ve kabinesine sunmuş ve öneri kabul edilmişti. Lloyd George, Churchill'in önerisi çerçevesinde Ortadoğu Bölümü olarak anılan birimin 31 Aralık 1920'de kurulmasına karar verdi.¹² Sömürgeler Bakanı Lord Milner'e bağlı faaliyet gösteren bölüm Ortadoğu'nun tamamından, özellikle Mezopotamya, Ürdün'ün dahil olduğu Filistin'deki sorunların çözümünden sorumluydu. Dışişleri Bakanlığı ya da askeri bürokrasi de bu bölüm ile görüşmeden bölgeyle ilgili karar almayacaktı. Lloyd George, bir girişimde daha bulundu ve Winston Churchill'i 8 Ocak 1921'de Sömürgeler Bakanlığına atadı.¹³ Böylelikle Churchill, İngiltere'nin Ortadoğu politikalarını yönlendiren kişi konumuna geldi.

Churchill, yeni görevini Lord Milner'dan 7 Şubat 1921'de devraldıktan sonra farklı bakanlıklardan Ortadoğu Bölümüne tecrübeli bürokratları görevlendirdi. Örneğin, Hindistan Bakanlığında John Evelyn Shuckburgh'u bölümden sorumlu yardımcı müsteşar olarak atadı. Dışişleri Bakanlığında çalışan ve Kasım 1915'te Kahire'de General Gilbert Clayton'un yönetiminde istihbarat toplamak, savaşta İngiltere propagandası yapmak ve Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları için organize etmek amacıyla kurulan Arap Büronun sekreteri Hubert Young'u bölümün politik konularının koordinasyonu için görevlendirdi. Ayrıca Kasım 1915'ten beri faaliyet yürüten Arap Bürosunun uzmanları da dahil edildi. Bunların arasında Getrude Bell ve T.E. Lawrence de vardı. Churchill, Lawrence'ı kendi danışmanlığına atadı. Bölümün finans işlerini yürütmek üzere ise Roland Venables Vernon'u görevlendirdi.¹⁴ Churchill, yeni bir askeri müdahale olmadan ülkesinin Ortadoğu'daki ekonomik masraflarını azaltmayı amaçlayan bir plan tasarladı.

Bu çerçevede Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve General Allenby'in Kudüs ve Mezopotamya'yı önermesine rağmen Churchill, Mezopotamya Yüksek Komiseri Sir Percy Cox'a 7 Şubat 1921'de telgraf

¹⁰ 1920 yılı içerisinde İngiltere kamuoyunda Mezopotamya'daki masraflar konusunda ortaya çıkan durumla ilgili bkz. Fromkin 2008, 374-375.

¹¹ Sadece Irak için yıllık masrafı 20 milyon sterlin idi. Gilbert 2011, 509. Mezopotamya için 18 milyon Filistin için 9 milyon sterlin harcanmaktaydı ve bu durum İngiltere iç politikasında Ortadoğu'daki masraflarla ilgili tartışmaları beraberinde getirmekteydi. bkz. Adelson 1995, 194. Ekonomik masrafların azaltılmasına yönelik hedefler için bkz. Klieman 1970, 111.

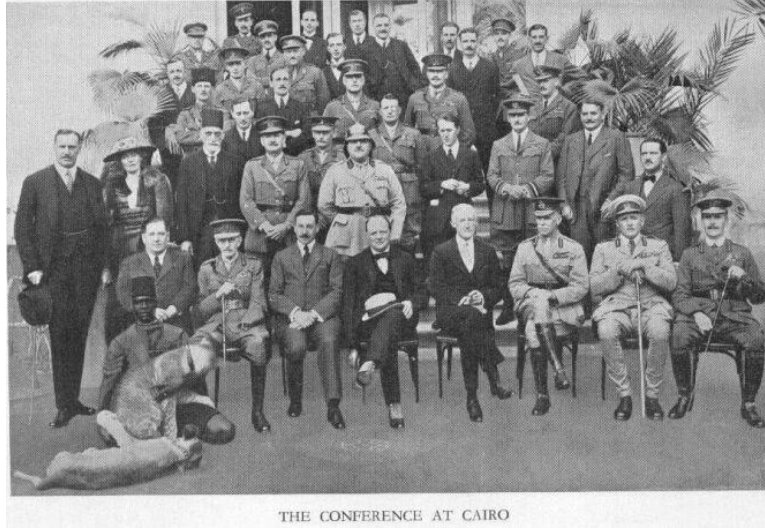
¹² Ortadoğu, Türkiye ve İran hakkında İngiliz belgelerinin yayımlandığı bu eserin ciltlerinin tamamı basılı halde Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde bulunmaktadır. Bourne and Watt, Vol 2, XXII. Martin Gilbert İngiliz Devlet adamı Churchill'e ait resmi yazışmaları ve belgeleri "Churchill Document" adı altında yayımlamıştır. Bu eserin ciltlerine Bilkent Üniversitesi kütüphanesinden ulaşılabilir. Cabinet: Minutes, 31 December 1920; in Gilbert 1977, 1281.

¹³ TNA, CAB 23/24/8 14 Feb 1921. Winston S. Churchill to Sir Percy Cox: Telegram, 8 January 1921, in Gilbert 1977, 1297.

¹⁴ Winston S. Churchill to Lord Curzon, 16 February 1921, in Gilbert 1977, 1357. Birinci Dünya Savaşı Esnasında Kahire'de faaliyet gösteren Arap Büronun faaliyetleri hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. Gülsüm Polat, Yıl 2010, Cilt 26, Sayı 76, Sayfalar 97 – 132. Fromkin 2008, 139. Churchill, Sir James Masterton Smith'e Ortadoğu Bölümüne yapacağı atamalar hakkında görüşünü sormuş ve ondan olumlu cevap almıştır. Winston S. Churchill to Sir James Masterton Smith, 13 February 1921, in Gilbert 1977, 1347.

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın Geçici Süreliğine Ürdün'e Yönetici Atanması

çekerek Ortadoğu'da ki sorunların çözümü için Kahire'de konferans toplama talimatını verdi.¹⁵ Konferansa katılanların güvenlikleri General Allenby'in sorumluluğuna verildi.¹⁶ Konferansın içeriğinin tamamını Ortadoğu Bölümünden John Evelyn Shuckburgh hazırlamış ve İngiliz diplomatları katılmıştır. Churchill, General Allenby'ye 8 Mart 1921'de İskenderiye limanına geleceğini ve 10 Mart'ta Kahire şehrine geçeceğini belirtmiştir. Böylelikle Konferans 12 Mart 1921'de Kahire Semiramis Otelinde başlamıştır.¹⁷

THE CONFERENCE AT CAIRO

Kahire Konferansı'na Katılanlar¹⁸

Shuckburgh'un planlamasına göre Fransa'nın Suriye politikasının nasıl evrileceği, Ürdün ve Mezopotamya'da İngiltere çıkarlarını korumak için kimlerin atanacağı, Somali-Aden meselesinin çözümü, Filistin'de Siyonistler ve Araplar arasında nasıl bir politika izleneceği, İngiltere'nin İran'daki çıkarlarının nasıl korunacağı, Ortadoğu'da askeri masrafların kısılması için hava kuvvetlerinin sunacağı katkı gibi konuları tartışan bir siyasi diğeri askeri iki komite kuruldu. Siyasi komitenin başkanlığını Sömürgeler Bakanı Churchill, askeri komitenin başkanlığını ise kendisinin belirlediği askeri görevliler ya da bürokratlar yapmaktaydı.¹⁹ Konferansa katılan uzmanların sayısı 40 kişiydi. Bunlar arasında Sir Herbert Samuel, W. H. Deeds, Sir Walter Congreve, Sir Hugh Trenchard, Sir P. De B. Radcliffe, Sir G. Salmond, J. B. Crosland, T. E. Lawrence, Hubert Young, Getrude Bell, Bertie Harry Waters-Taylor, C. R. Newman, F. R. Somerset, F. G. Peake, R. D. Badcock, Sir Percy Cox gibi İngiltere'nin Ortadoğu stratejilerini şekillendiren asker, sivil bürokratlar bulunmaktaydı.²⁰ Bölgesel konuların çeşitliliğine rağmen konferansın ana hedefi Ortadoğu'da İngiltere'den ekonomik, askeri talepte bulunmadan ve İngiltere stratejileri doğrultusunda görev yapan güvenilir Arap yönetimlerini kurarak siyasi istikrarı tesis etmektir. Böylelikle ekonomik masrafların azaltılması planlanmaktaydı.

¹⁵ Winston S. Churchill to Sir Percy Cox: Telegram, 7 February 1921, in Gilbert 1977, 1334.

¹⁶ Allenby, Churchill'in konferans yeri olarak Mısır yerine Filistin yada Mezopotamya'yı tercih etmesini ve bu konuyla ilgili Lord Curzon'un onu ikna etmesini istemiştir. Churchill Document, Lord Allenby to Lord Curzon, 21 February 1921, in Gilbert 1977, 1369.

¹⁷ Churchill'in Kahire'ye varmasıyla ilgili olarak savaş ofisi üzerinden Allenby ile yaptığı telgraf görüşmeleri için bkz. TNA, FO 141/586/2, 1921. Fromkin 2008, 413. Winston S. Churchill to Lord Curzon, 16 February 1921, in Gilbert 1977, 1358, 1381. Churchill ve Kahire Konferansına katılan uzmanların faaliyetleri Londra'da basın tarafından yakından takip edilmekteydi. Churchill'in yeni görevinde başarılı olup olmayacağı ilgi çekmekteydi. *The Times* 14 March 1921.

¹⁸ Kahire Konferansı'na katılan uzmanların yer aldığı hatıra fotoğrafı. Getrude Bell'in mektuplarının yayımlandığı kitap çalışması içerisinde yer almaktadır. Ayrıca bu çalışma bir proje çerçevesinde internet ortamında da paylaşımına açılmıştır. Bell'in arşivi için bkz. <http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400461h.html#images> Bunlara ek olarak Newcastle Üniversitesi Getrude Bell'in koleksiyonlarının yer aldığı arşivi yayınlamıştır. Erişim için bkz. <http://getrudebell.ncl.ac.uk/>. Churchill Kahire Konferansı'na katılan uzmanlar için "Kırk Haramiler" ismini kullanmaktaydı. Meyer 2008, 254.

¹⁹ Konferans programının detayları için bkz. TNA, FO 141/586/2, 1921. Details Of Cairo Conference In Middle Eastern Affairs Including Programme And List Of Conference Members. TNA, CO 935/1, June 1921.

²⁰ Toplantıya Somali, Aden, Filistin, Basra Körfezi ve diğer bölgelerden katılanların tam listesi için bkz. TNA, FO 141/586/2, 1921.

Konferans Esnasında Ürdün'de Durum

Kahire Konferansı başladığı esnada Ürdün'de genel durum bir hayli karışıktı. Çünkü Fransa, Emir Faysal'ı Suriye'den çıkarması ertesinde Filistin-Mısır-Süveyş kanalı hattına yaklaşmıştı. Artık Ürdün iki büyük güç arasında bir tampon bölge idi. Bölgede şartların değişmesi üzerine Londra dengeyi kendi lehine sağlamak için yeni bir hamle yapmalıydı. İngiltere, Churchill'in yeni bakış açısı çerçevesinde sorunları masrafa girmeden çözmek istemekteydi. Bu nedenle Fransa'nın Suriye'yi işgal etmesinden sonra Ürdün'ün İngiliz askerleri tarafından işgal edilmesini halk ve aşiretler istese dahi kabul edilmemesine karar verildi.²¹ Bu çerçevede Filistin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel'e Ürdün'e İngiliz danışmanlar göndermesi ve bölgede koordinasyonu sağlaması talimatı verildi. Çünkü İngiltere, Fransa'nın, Ürdün'deki otorite boşluğundan yararlanarak ve Ürdün'den Suriye'ye saldırıldığını bahane ederek orayı da işgal etmesini istememekteydi. Böyle bir durum gerçekleşmesi durumunda İngiltere kontrolündeki iki bölge Filistin ve Irak'ın tam arasına Şam'dan Amman'a kadar uzanan Fransız idaresi girecekti. Yani petrolün ana merkezi sayılan Irak'ın uzun sınır komşusu Fransa olacaktı. Bu nedenle öncelikli amaç Ürdün'de Fransız karşıtlığını kontrol altına almak ve Ürdün'ün kendi kendisini yönetecek bir konuma yükselmesini sağlamaktı. Bu doğrultuda Samuel, Ürdün'ün Salt şehrinde 600'e yakın ileri gelen aşiret üyesini toplamış, Majesteleri Hükümeti'nin onlar için düşündüğü planlamayı 20 Ağustos 1920'de aktarmıştır. Buna göre bölgeye Arapça bilen İngiliz danışmanlar gönderilecekti. Böylece Ürdün'ün "*kendi kendini idare etme*" kabiliyetinin gelişimine kurumsal katkı sunulacaktı. Bu doğrultuda Samuel, bölgeye F. R. Somerset başkanlığında Arapça bilen 5 kişilik bir heyet gönderdi.²² Bu heyetin görevi Ürdün'ün idare edilmesini koordine ve bölgenin ileri gelen aşiretlerini herhangi bir taşkınlığa karşı kontrol ve takip etmektir. Bu sistem Kahire Konferansı'na kadar yaklaşık 1 yıl bu şekilde devam etti. Samuel'in bu adımları sonrasında Ürdün'ü ilgilendiren bir diğer gelişme daha yaşandı.

Emir Abdullah, Fransa'nın Faysal'ı Suriye'den çıkarması nedeniyle Faysal'ın konumunu korumak üzere Hicaz'dan küçük bir kuvvet ile Ürdün'e hareket etti. Bu noktada Abdullah'ın Suriye'deki Arap çıkarlarını toparlayacağına inanan milliyetçi gruplar ile ileri gelen aileler, şeyhler onu davet etti. Böylelikle 21 Kasım 1920'de Ürdün'ün Maan şehrine ulaşmış, 300 adamı, 6 makineli tüfeğiyle buraya yerleşmiştir. Üç aylık süre zarfında Abdullah, bölgedeki aşiretler, Suriye'den kaçan milliyetçi muhalif liderler ile görüşmüştür.²³ Buradaki faaliyetleri İngiliz heyet tarafından yakından takip edilmiştir. Çünkü Sömürgeler Bakanlığı, Emir Abdullah'ın, Arap milliyetçileriyle birlikte Fransa'ya saldırmasından ve ardından Fransa'nın Ürdün üzerine bir hamle yapmasından şüphelenmekteydi.

Samuel'e Ürdün'den rapor edildiği üzere Abdullah'ın böyle bir girişimi olmadı. Ayrıca Abdullah'ın, yaklaşık dört ay Maan'da kaldıktan sonra 2 Mart 1921'de Amman'a vardığı onu Samuel tarafından bölgeyi takip etmek üzere görevlendirilen heyet içerisinde yer alan Alec Kirkbride'in tren istasyonunda karşıladığı rapor edilmiştir.²⁴ Ayrıca Abdullah, Kudüs'te bulunan Samuel'e bir mektup yollayarak Amman'da bulunma sebebinin İngiltere ile dostça süren ilişkisini devam ettirmek olduğunu ifade etmiştir.²⁵ Fakat buna rağmen Abdullah'ın bu davranışının Amman'da 1920'den beri oluşturulmaya çalışılan yerel yönetimi baltaladığı kaleme alınmıştır. Bölgedeki İngiliz görevliler Abdullah'ın kendi çıkarı için adım attığını ifade etmekteydiler.²⁶ Abdullah'ın Amman'a gelme zamanlaması önemlidir. Çünkü Kahire Konferansı'nda İngiltere ve müttefiklerinin çıkarlarını gözetken adımlar atılmak üzeredir.

Kahire Konferansı'nda Ürdün Görüşmeleri

John Evelyn Shuckburgh'un yaptığı planlama çerçevesinde Kahire Konferansı'na katılan uzmanlar, Filistin için 17 Mart 1921'de toplanan politik ve askeri komite toplantısında Ürdün konusunu da görüşmüştür. Ürdün hakkında toplantının geç yapılmasının ana nedeni Filistin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel'in 16 Mart 1921'de Kahire'ye gelmesidir. Churchill, bölgeyi sivil idare ile yöneten Samuel'i özellikle dinlemek istemiştir.²⁷ İlk oturum Sömürgeler Bakanı Winston Churchill

²¹ TNA, FO 371/5121, 11th August 1920. Klieman 1970, 205-206.

²² TNA, FO 371/5122, Telegram from Sir H. Samuel to Foreign Office, 22 August 1920. Fieldhouse 2018, 306. Times gazetesi bu gelişmeyi "Araplar için özerklik" başlığıyla vermiş ve haber içeriğinde bunu bir vaat şeklinde işlemiştir. *The Times* 25 August 1920.

²³ Wilson 1987, 44,48. TNA, FO 686/78 Telegram from Jerusalem to Colonial Office, 3 March 1921. Abdullah 2006,163.

²⁴ TNA, FO 686/78 Telegram From Jerusalem To Colonial Office, 3 March 1921. Abdullah 2006,168.

²⁵ Wilson 1987, 50. Klieman 1970, 209.

²⁶ TNA, FO/686/78 Telegram from Jerusalem to Colonial Office, 10 March 1921.

²⁷ Winston S. Churchill to David Lloyd George: Telegram 14 March 1921, in Gilbert 1977, 1389.

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın Geçi Süreliğine Ürdün'e Yönetici Atanması

Başkanlığında yapılmış ve Sir Herbert Samuel ve Yardımcısı W. H. Deeds, Konferansın Askeri ve Finans Komitesi Başkanı Mısır Askeri Kuvvetlerinden Sir Walter Congreve, Kraliyet Hava Kuvvetleri komutanlarından Sir Hugh Trenchard, Tümgeneral Sir P. De B. Radcliffe, Ortadoğu Komutanlığından Tümgeneral Sir G. Salmond, Savaş Bakanlığı Mali İşler Müdürü J. B. Crosland, Ortadoğu Bölümünden T. E. Lawrence, Binbaşı Hubert Young, ve Getrude Bell, Kahire Konferansı Askeri Komite Sekreteri Bertie Harry Waters-Taylor, Albay C. R. Newman, İngiltere Ürdün temsilcisi F. R. Somerset, Ürdün Komutanlığından Yüzbaşı F. G. Peake katılmıştır. Bu oturumun sekreterliğini R. D. Badcock yapmıştır.²⁸ Toplantı Ürdün'e dair ortaya atılan 4 temel varsayım üzerinden devam etmiştir.

İlki, İngiltere, Abdullah'ı desteklediğinde onun Ürdün'de Fransız karşıtlığını devam ettirmeyeceğinin garantisi yoktu. Nitekim Abdullah, önce Maan ve sonra Amman'a geldiğinden beri Fransa karşıtı olan aşiretlere mektup göndermiş, görüşmüş ve bu karşıtlığı kendi liderliğinde birleştirmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu durum aynı şekilde devam ettiği takdirde başta Ürdün, Suriye ve Filistin'in istikrarı tehlikeye girecekti. Ayrıca bu girişim Fransa ve İngiltere'nin de arasında bir sorun teşkil edebilirdi. İkinci varsayım ise İngiltere'nin açık desteğiyle Filistin'de gelişen Siyonizm hareketi etrafında şekillendi. Abdullah, bölgede yükselen Siyonizm karşıtlığını da kışkırtarak kendi lehine kullanabilirdi. Üçüncü konu ise, Ürdün'de Abdullah'ın merkezde olduğu kötü bir yönetimin faaliyete girmesiyle Filistin'de güvenlik problemi ortaya çıkarabilirdi. Dördüncü konu ise Filistin Yüksek Komiserliğiyle eşit yetkilere sahip olan bir yönetim başarılı olamazdı.²⁹ Bu dört maddenin çözümlenmesi, cevaplandırılması gerekmektedir.

Oturum başkanı Churchill, bu gibi çekinceleri yersiz bulmaktaydı. Ona göre Ürdün'ü Şerif Hüseyin Ailesi'nin bir üyesinin yönetmesinden başka alternatif yoktu. Churchill'i bu görüşe iten temel neden Ürdün toplantısı öncesinde Mezopotamya hakkında alınan karardı. Ürdün konusuna geçmeden evvel Mezopotamya'ya Faysal'ın kral yapılmasına karar verildi. Buna göre Faysal'ın halk tarafından seçilmesi sağlanacaktı. Bu konuyla ilgili gerekli süreçleri yönetme görevi Mezopotamya Yüksek Komiseri Sir Percy Cox ve Getrude Bell'e verildi. Cox ve Bell, Mezopotamyalılara Faysal'ı seçtirecek hikâyeyi kurgulamaya başladılar.³⁰ Bunun anlamı Ürdün'ün Irak'a bakan sınırlarını Şerif Ailesi'nin diğer üyesinin yönetmesiydi. Churchill de iki bölgenin aynı aile üyeleri tarafından yönetilebileceğini tasarlarmaktaydı. Bu sayede süreç sorunsuz bir şekilde idare edilebilirdi. Bu nedenle Churchill, Faysal'ın belirlenmesinin Ürdün ile ilgili kararı da etkilediğini düşünmekteydi. İki bölgenin aynı ailenin farklı mensuplarının yönetiminde bulunması çatışmaları önleyecekti.

Churchill'e göre, Ürdün'de ya da farklı bir bölgede destekçileri bulunan güçlü bir Arap aşireti liderinin atanması iki bölge arasında çatışmalara yol açabilirdi. Kaldı ki böyle çatışmanın örneği birkaç yıl evvel yaşanmıştı.³¹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Şerif Ailesi'nin bir üyesinin Ürdün'e atanması tek seçenektir. Bu nedenle yukarıdaki varsayımların gerçekleşmeyeceğine dair Abdullah'ın garanti vermesi gündeme geldi. Churchill, Majesteleri Hükümeti'nin Abdullah'a vereceği taahhütler çerçevesinde, ondan bu konular için garantiyi alacağına inanmaktaydı. Bu noktada General Congreve, Ürdün, Mezopotamya sınırları tek bir aile yönetildiği takdirde başta Filistin olmak üzere İngiliz askerlerinin sayısının azaltılmasına olumlu katkı sunacağını ifade etti. Toplantıda yer alan askeri bürokratlar Abdullah ile görüşme yapılırsa bu konularında sorulmasını, netleştirilmesini istemekteydi. Bu görüşü Samuel'de bir çekince ile desteklemekteydi.

Samuel'e göre, Abdullah'ın Fransa'ya karşı hareket etmeyeceğine, Ürdün sakinlerini yatıştıracağına dair İngiltere Fransa'ya bir taahhütte bulunup bulunmayacağı belirsizdi. Samuel, Fransa'ya verilecek bu taahhüdün yaratacağı güvenlik garantisini gerçekleştirmek için Filistin, Ürdün hattında asker sayısının azaltılamayacağını savundu. Çünkü bu garantiyi sağlama almak için Ürdün'e ek asker gönderilmesi gerekliydi. Bu durumda Ürdün'de Fransızlara karşı hareketleri önlemek, bölgedeki baskınları yatıştırmak ve İngiliz nüfuzunu devam ettirmek için en az 1 tabur asker, 2 hava filosu ve 2 topçu süvarisine ihtiyaç vardı. Ayrıca aniden gelişen bir olayda bu askerlerin Filistin'den gönderilmesi Filistin'i de askeri yönden hedeflere açık hale getirecekti. Bu nedenle General Congreve, bölgede

²⁸ TNA, CO 935/1 1921, 50, 97.

²⁹ TNA, CO 935/1 1921, 50.

³⁰ Klieman 1970, 139-171. Fieldhouse 2018,131-132.

³¹ İngiltere, Mayıs 1919'dan itibaren Hicaz, Hurma, el-Ceyf ve Sekake vb. bölgelerde Suud, Raşidi ve Şerif Aileleri / aşiretleri arasındaki sınır ve çıkar çatışmalarında bunu tecrübe etmişti. Bkz. Yerasimos 1994, 221-222. Fraser 2011, 250. Abdullah 2006,145-154.

yaşanacak herhangi bir gelişmede Mısır'daki İngiliz birliklerinin değerlendirilmesini önerdi. Fakat hızlı bir müdahale için en azından Filistin'de ya da Ürdün'de 5000 İngiliz askerine ihtiyaç olduğunu da ekledi. Diğer bir konuda askeri sevkiyatın yapılma ihtimali olan demir yollarının İngiltere kontrolünde bulunmamasıydı. Nitekim Filistin, Ürdün ve Suriye sınır hattında faaliyet gösteren Samah-Dera demiryolu hattının tamamı İngiliz kontrolünde değildi. Özellikle Ürdün-Suriye sınır hattındaki istasyonlar Arap aşiretlerin kontrolündeydi.³² Haliyle sevkiyatın hızlı ve devamlı olması ilk anda mümkün değildi. Askeri açıdan diğer bir tespiti de İngiltere Ürdün temsilcisi Somerset yapmış ve Abdullah'ın atanmaması halinde, bölgeden çıkarılmasının daha büyük bir sorun teşkil edeceğini söylemiştir.³³ Çünkü Abdullah, kendi etrafında silahlı Arapları toplama potansiyeline sahipti. Böyle bir durumda iki tarafın bir mücadeleye girişmesi başka bir gücün bölgeye egemen olmasına ya da bölgenin istikrarsız bir sürece girmesine yol açabilirdi. Ayrıca Ürdün'de İngilizlere karşı gelişen bir Arap tepkisi diğer bölgeleri de etkileme potansiyeli taşıymaktaydı.

Askeri konuların irdelenmesinin ana nedeni Ortadoğu'daki ekonomik masrafların düşürülmesine doğrudan etkisiydi. Bu nedenle, Kraliyet Hava Kuvvetleri komutanlarından Sir Hugh Trenchard, yeni bir öneri getirdi. Buna göre Amman, Kerek ve İrdib'e uçak pistleri ve uçakların petrol ihtiyaçları için depolar yapılırsa Ürdün daha az asker ile kontrol edilirdi. Böylece daha büyük garnizon kurmaya gerek kalmazdı. Bu görüşü başta General Congreve olmak üzere askeri heyet desteklemiştir.³⁴ Hava kuvvetleriyle müdahale yöntemi hızlı ve ekonomiktir. Fakat aynı zamanda ölümcüldü. Konferansa katılanların yaptığı konuşmalarda bu yöne hiç dikkat çekilmemiş, Trenchard'ın önerisi değerlendirmeye alınmış ve Abdullah'tan pistlerin inşa edilmesi hususunda garanti istenmesine karar verilmiştir.

Askeri öneriler neticesinde İngiltere'nin önünde üç seçenek vardı. Buna göre, Ürdün'ü yönetmek için Abdullah'ın geçici olarak atanması ya da ona yakın bir Arap aileden yerel bir vali görevlendirilerek Abdullah'ın Ürdün'den çekilmesi idi. Bu iki seçeneğin gerçekleşme şartı ise gerekli garantilerin İngiltere'ye verilmesi idi. Diğer seçenek ise Abdullah'ı Ürdün'den çıkarmak için asker sevk edilmesiydi. Sömürgeler Bakanlığı açısından en masraflısı üçüncü seçenektir. Lawrence, ailesinin peygamber soyundan gelmesi nedeniyle Abdullah'ın bölgedeki Arap kabileleri üzerindeki etkisini "*emniyet valfi*" şeklinde tanımlamaktaydı. Ona göre, Abdullah; Siyonizm, Fransa karşıtlığını ve Ürdün'ün Mezopotamya ya bakan çöl tarafından gelen göçebelerin müdahalesini de engelleyecek tek kişi idi.³⁵ Abdullah bunu gerçekleştirdiğinde İngiltere, coğrafi açıdan, Filistin ve Irak arasında daha masrafsız, sorunsuz, çatışmasız ticari bir geçiş hattına sahip olacaktı. Bu nedenle Lawrence, İngiltere'ye sadık ve tabi olan Abdullah'ın atanmasında sakınca görmemekteydi. Bu bakış açısı Churchill'i ikna etti ve üçüncü seçeneği değerlendirme dışı bıraktı.

Churchill, diğer iki seçeneği dikkate alarak Kahire Konferansında General Congreve'in başkanlığında bir askeri komite toplantısı yapılması talimatını verdi. Askeri komite toplantısı, Sir W. Congreve'in başkanlığında, Tümgeneraller Sir P. P. De B. Radcliffe, Sir G. Salmond, Albaylar Lawrence ve Newman, Binbaşı F.R. Somerset, Yüzbaşı Peake ve Filistin Yüksek Komiser yardımcısı W. H. Deeds'in katılımlarıyla 17 Mart 1921'de yapıldı. Askeri komite, Filistin ve Ürdün'ün en az ne kadar askeri garnizona ihtiyacı olduğunu tespit edecekti. Toplantının sekreteri ise B.H. Waters Taylor idi.³⁶ Askeri komite, Abdullah ya da onun adayının İngilizler ile dost olduğu varsayımıyla tespitlerde bulundu. Bu varsayım İngilizler ile herhangi bir çatışma üzerine kurgulanmamıştı. Bir başka ifadeyle Abdullah, Ürdün'de İngiliz çıkarlarını koruyan kişi konumunda sayılmaktaydı.

Askeri komiteye göre, bu varsayım gerçekleşirse Ürdün için en az 1 tabur piyade, 2 süvari taburu ve 1 munga topçu birliği kadar askeri kuvvet yeterliydi. Bu kuvvetlerin garnizon merkezi Amman'da kurulmalıydı. Örneğin, süvariler, Ürdün genelinde devriye gezerek yerel müdahale kapasitesini aşan olaylarda destek verecekti. Komite bu askeri kuvvetin, bölge halkı tarafından çıkarılacak herhangi bir

³² Government of Palestine Report 1922, 23. TNA, CO 935/1 1921, 97-99.

³³ TNA, CO 935/1 1921, 97-99.

³⁴ TNA, CO 935/1 1921, 99. Kraliyet Hava Kuvvetleriyle müdahale yöntemi İngiltere tarafından 1920 yaz aylarında Mezopotamya'da başlayan isyanlarda kullanılmıştı. 1921 yılına kadar 8450 Iraklı'nın yaşamını yitirdiği tahmin edilmekteydi. Mango 2011, 255. İngiliz idaresine karşı isyan eden / etmeden tüm halk üzerinde denenmiş ve neticede on bin insanın ölümüne yol açmıştı. Mezopotamya'daki Arapların tepkisinin İngiltere Kraliyet Hava Kuvvetleri tarafından sert bir şekilde bastırılması konusunda bkz. Meyer 2008, 258,288.

³⁵ TNA, CO 935/1 1921, 99-100.

³⁶ TNA, CO 935/1 1921, 103.

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın Geçi Süreliğine Ürdün'e Yönetici Atanması

olayı, isyanı ya da tepkiyi bastırarak kadar güçlü olduğunu düşünmekteydi. Bu sayede Filistin'de bulunan ve sayıları 25.000'i geçen Hint ve İngiliz askerleri zaman içerisinde 7.000'e kadar azaltılabilir. ³⁷ Askeri komitenin rapor ettiği diğer hususlar ise şu şekildeydi. Amman'a giden yolların, köprülerin motorlu askeri araçlar için tamir edilmeliydi. Yolların tamir için ilk etapta 8.000 sterline ihtiyaç vardı. İmparatorluk garnizonlarının azaltılabileceği veya tamamen geri çekileceği umulmasına rağmen bu durumun belirli bir tarihte gerçekleşmeyeceği ve bu askeri hamlenin yapılabilmesinin yerel hükümetin kaydedeceği ilerlemeye bağlı kalınmasına karar verildi. Ayrıca askeri kuvvetlerin çekilmesinin gerçekleşeceği tarihe kadar yerel güçler eğitilmeli ve bu eğitimin masrafları Ürdün'ün kendi kaynaklarından karşılanmalıydı. ³⁸ Böylece İngiltere masraf yapmayacak ve Ürdün halkının gelirlerinden istifade edecekti.

Kraliyet Hava Kuvvetleri Ortadoğu Komutanı G. Salmond, İngiliz garnizonlarının Amman'dan çekildiğini varsayarak Ürdün'de kurulacak yerel hükümetin devamlılığının sağlanması konusunda verilmesi gereken destekleri askeri komiteye 17 Mart 1921'de rapor etti. Buna göre, Filistin'de konuşlu Kraliyet Hava Kuvvetleri filosu, gerekli hallerde Mısır'daki filolardan takviye edilmeli, Amman, İrbid ve Kerek'da iniş alanları, telsiz istasyonları ve benzin depoları kurulmalı, Filistin'de konuşlanan filo ayda bir kez Ürdün'de uçarak gerekli denetimleri yaparak İngiliz varlığını hissettirmeli, Telsiz istasyonlarını kullanacak Arap personellerin eğitimlerini Kraliyet Hava Kuvvetleri vermeli ve iniş alanları, telsiz istasyonları, benzin depoları ve hava kuvvetleri operasyonlarının masraflarının tamamı Ürdün hükümeti tarafından karşılanmalıydı. ³⁹ İngiltere bu planlamayla hem bölgeyi yönetecek hem de tüm masrafları Ürdün halkından toplanan vergilerden karşılayacaktı.

Congreve, bu raporu politik ve askeri komitenin 18 Mart 1921'de toplanan ikinci toplantısında Churchill'e sundu. İlk toplantıya katılan kişiler bu toplantıya da katıldılar. Radcliffe, askeri komitenin Ürdün'e asker gönderme konusunda hazır olduğunu belirtti. Asker sevkinin gerçekleşmesi için geriye sadece finansal problemler kalmaktaydı. ⁴⁰ Mali konularla ilgili Sir Herbert Samuel, Ürdün'de garnizon azaltılmasının yapılabilmesi için yerel savunma güçlerinin oluşturulması gerektiğini ve bu güçlerin ekonomik masraflarının Filistin Yüksek Komiserliğinin 1921 mali yılındaki gelirlerinden karşılanacağını hatırlattı. ⁴¹

Churchill, ilk 6 aylık sürecin sonunda bölgeden asker çekmenin tekrar değerlendirileceğini ifade etti. En azından ilk aylarda Ürdün'de kamu düzeninin sağlanması için yerel güçlerin kurulması, eğitilmesi için vakit vardı. Böylelikle Samuel, ilk 6 ayın masrafları için hazırlıklara başladı. Yerel güçlerin başarılı olması neticesinde hem Ürdün hem de Filistin'den asker sayıları azaltılacaktı. Churchill, Ürdün'ün askeri masraflarının Filistin'in ekonomik dengesini bozma endişesi taşıyan Samuel'e destek vereceğini söyledi. Nitekim Ürdün'ün gelirleri Filistin Yüksek Komiserliğine borç olarak tanımlandı. Böylelikle Filistin Yüksek Komiserliğine ekonomik açıdan ekstra bir maliyet çıkmayacaktı. Savaş Bakanlığı Mali İşler Sorumlusu Mr. Crosland'a göre, yerel güvenlik birimleri yetiştirildiği takdirde Ürdün ve Filistin garnizonlarının 1922-1923 mali yılı için masrafları 2 milyon poundu aşmayacaktı. Buna göre askeri komite, 6 ay içerisinde en az 1.200 kişiyi askeri eğitimden geçirerek sahada kullanmayı planlamaktaydı. Samuel'de mali açıdan bu sayının ilk etapta uygun olduğunu onayladı. Bu planlama neticesinde General Congreve, iki tabur İngiliz garnizonunun Ekim 1921'de azaltılmasını kabul etti. Ayrıca asker sayıları netleşinceye kadar ilk 6 ay için kışla, karargâh gibi binaların yapımından da vazgeçti. ⁴²

Ekonomik masrafları azaltan bu konuları desteklediğini açıklayan Churchill, Ortadoğu'da kullanılmak üzere tahsis edilen 30 milyon poundu 1922-23 dönemi içerisinde yaklaşık 8 milyon pounda düşürmeyi planlamaktaydı. Churchill, 8 milyonun sadece 2 milyonluk kısmını Filistin'deki askeri faaliyetlerde

³⁷ Winston S. Churchill to David Lloyd George: Telegram, 18 March 1921, in Gilbert 1977, 1401.

³⁸ TNA, CO 935/1 1921, 103 Ek 18.

³⁹ Kraliyet Hava Kuvvetleri Ortadoğu Komutanı Tümgeneral G. Salmond'un raporu için bkz. TNA, CO 935/1 1921, 105 Ek 2.

⁴⁰ 1921 itibarıyla Mezopotamya, İstanbul ve Karadeniz'den azaltılan garnizonlar sayesinde Ürdün'de ki durum üstesinden gelinebilirdi. TNA, CO 935/1 1921,101.

⁴¹ TNA, CO 935/1 1921,101.

⁴² TNA, CO 935/1 1921,102.

kullanmak istemekteydi. Geri kalan 5-6 milyon poundluk rakamı ise Mezopotamya için ayırdı.⁴³Askeri ve ekonomi konularında belirli bir hedef ortaya çıkmasıyla Abdullah ile görüşmeye karar verildi.

Churchill ve Emir Abdullah'ın Görüşmeleri

Churchill, Emir Abdullah ile görüşme için Kahire'den Kudüs'e geçmiş ve onu İngiltere Sivil İdaresi Kudüs valisi Ronald Storrs karşılamıştır. Churchill, resmi bir tören istememiş ve Kudüs hükümet konağına yerleşmiştir. Daha sonra görüşmeyi ayarlamak için Herbert Samuel, 21 Mart 1921'de Amman'da bulunan Abdullah'ı bir mektup ile Kudüs'e davet etmiştir. Abdullah, 27 Mart'ta Kudüs'e gelmiş ve Arap ileri gelenleri tören tertip ederek 80 motorlu araç ile onu karşılamıştır.⁴⁴ Ürdün konusuyla ilgili Abdullah ve Kahire Konferansı heyeti arasındaki toplantılar 28, 29, 30 Mart 1921'de Kudüs Hükümet Konağı'nda gerçekleşmiştir. Toplantıya; Emir Abdullah, Avni Abdülhadi bey, Winston Churchill, Albay Lawrence, Binbaşı Young ve Sir Herbert Samuel ile yardımcısı W. Deeds katılmıştır.⁴⁵ Bu toplantı öncesinde Churchill, Abdullah'a Ürdün'e yönetici olmasını teklif edeceğini Lloyd George'a telgrafla 21 Mart 1921'de danışmıştır. Lloyd George, Abdullah'ın "*bir krallık için küçük sayılan*" bölgede idareci olma teklifini kabul edeceğinin kesin olmadığını ifade etmiştir.⁴⁶ Bu konu netleştirilmeliydi. Haliyle heyetler arasında gerçekleşen ilk toplantının konusu Ürdün'dü. Fakat İngiltere heyeti, öncelikle Hicaz ve Mezopotamya konularını Abdullah'a açtı. Bu bir açıdan babası Şerif Hüseyin ve Faysal üzerinden geliştirilen bölgesel çapta plandı. Bölgenin tamamından bakıldığında Abdullah'a teklif edilecek Ürdün bölgesi küçük kalmaktaydı. Fakat Şerif Ailesi'nin hâkim olacağı bölge daha geniş ve genişletilmeye de müsaitti. Bu nedenle Abdullah'a ifade edilen ilk konular ona ailesinin neler kaybedeceğini gösterme, hatırlatma anlamı taşımaktaydı.

Churchill, öncelikle Majesteleri Hükümeti'nin, Kral Hüseyin'e verebileceği en iyi desteğin Suud Ailesi ve diğer Arap kabilelerinin hükmettiği bölgelerden Hicaz'a karşı herhangi bir saldırıyı onaylamadığını ve desteklemediğini resmen açıklamasını sağlayacağını söyledi. Bu ailelere tarafsızlıklarını korumaları şartına bağlı olarak aylık para ödemeyi garanti edeceğini ifade etti. Bunların yanı sıra Churchill, Hüseyin'e idare ettiği bölgede düzeni tesis etmesi ve hac ibadetini kolaylaştırması amacıyla hatırı sayılır bir ödenek sağlayacaktı.⁴⁷ Bu sayede Abdullah'ın babası Şerif Hüseyin hâkim olduğu bölgeleri daha kolay bir şekilde yönetecekti. Churchill ise bölgede çatışma riski taşıyan bir konuyu daha çözüme kavuşturacaktı.

Churchill, Mezopotamya konusuna da değindi. Buna göre Majesteleri Hükümeti, Mezopotamya'da yaşayan halklara, hükümet biçimlerini ve bir yönetici seçmeleri konusunda onların isteklerini göz önünde bulundurma sözünü verdi. Halk hangi seçimde bulunursa kabul edilecekti. Bu konuda Emir Abdullah'ı ilgilendiren kısım Faysal'ın aday gösterilmesi idi. Majesteleri Hükümeti, Faysal'ın kral seçilmesini kabul edebilirdi. Böylece Emir Faysal güçlü bir destek ile politikalarını ve Mezopotamya halkına verdiği taahhütlerini gerçekleştirirdi.⁴⁸ Bu açıklamalar Abdullah'a bu görüşmenin önemini göstermek açısından önemliydi. Churchill, Abdullah'ın karar verirken tüm ailesinin neleri kaybetme ihtimaliyle karşı karşıya olduğunu değerlendirmesini istemekteydi.

İngiltere'nin, temel amacı Ortadoğu'da Arap nüfusun barındığı bölgelerde İngiliz politikalarının tek bir merkezden bütüncül bir şekilde yönetilmesi idi. Bu çerçevede Churchill, "*Şerif Ailesi aracılığıyla Arap halklarını destekleyen asıl politikalarını*" uygulamak istediklerini Abdullah'a söyledi.⁴⁹ Görüşmede ifade ettiği "*asıl politika*" ifadesi kısmen de olsa 1915'den beri Şerif Ailesine verilen sözleri tutmak içindi. Churchill, İngiltere'nin çıkarlarıyla çelişmediği sürece Şerif Ailesi'nin bölgedeki tüm Arapları temsil edip/etmediğiyle ilgilenmemekte ve halka sormadan süreci yönetmekteydi.

⁴³ TNA, CO 935/1 1921, 103, Winston S. Churchill to David Lloyd George: Telegram, 21 March 1921, in Gilbert, 1403.

⁴⁴ TNA, CO 733/2 April 1921, 7. *The Times* 26 March 1921. Abdullah anılarında babasından mektup aldığını ve Churchill ile görüşmesini istediğini yazmaktadır. Abdullah 2006,170.

⁴⁵ TNA, CO 935/1 1921, 107.

⁴⁶ Winston S. Churchill to David Lloyd George: Telegram, 21 March 1921, in Gilbert, 1406. David Lloyd George to Winston S. Churchill: Telegram 22 March 1921, in Gilbert, 1408.

⁴⁷ TNA, CO 935/1 1921, 107.

⁴⁸ Churchill'in, Mezopotamya konusunda Kahire Konferansı kurulu Mezopotamya Yüksek Komiseri Sir Percy Cox ve Getrude Bell'i, Emir Faysal'ın kral seçilmesi için görevlendirerek verdiği desteği kanıtlamıştı.

TNA, CO 935/1 1921,107. Mezopotamya'da Faysal için yapılan planlar için bkz. Fromkin 2008, 415-418.

⁴⁹ TNA, CO 935/1 1921,107.

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın Geçici Süreliğine Ürdün'e Yönetici Atanması

Abdullah, Churchill'in ifade ettiği bu konuları ve Majesteleri Hükümeti'nin ailesiyle çalışmaya dayalı ana politikasını uygulamakla meşgul olmasından memnundu. Abdullah için “*ilk ve en önemli konu Arapların evi olan Arap yarımadasının*” geleceğiydi. Ona göre kendi ailesi Arap ulusunun tamamının temsilcisi sayılmaktaydı. Bu çerçevede Abdullah, Hicaz konusunda Suud'un, İngiltere aracılığıyla babası Şerif Hüseyin'e tabi edilmesi beklentisindeydi. Fakat Churchill'in teklifi Suud'a, otoritesini arttırmak için İngiltere tarafından verilen para yardımlarının ve siyasi desteğin devamlılığının Hicaz bölgesine ve Şerif Hüseyin'e karşı saldırganlıktan kaçınmasına bağlı bulunduğunu açıkça hatırlatarak onu sınırlandırmaktı.⁵⁰ Böylece her iki tarafa İngiltere ittifakında, ortak paydasında müttefik olup barış, düzen içerisinde yönetimlerini devam ettirecek ve Arap liderleri arasında yaşanan güç mücadelesini dengeleme konusu çatışmasızlığa ve ekonomik masrafların azalmasına katkı sağlayacaktı. Buradan da anlaşıldığı üzere Hicaz'da uygulanması gereken tek strateji İngiltere'nin belirlediği yol haritasıydı. Abdullah için, Hicaz'a büyük meblağ maddi desteğin verilmesi ve Suud'a İngiltere'nin yeni şartlarının söylenmesi önemliydi. Ona göre bu durumda “*Hicaz'ın korkacak bir şeyi yoktu*”.⁵¹ Abdullah, Majesteleri Hükümeti tarafından Mezopotamya'ya kardeşi Faysal'ın Kral ilan edilmesini de destekleyecek ve bu politikanın başarısı için de iş birliği yapacaktı. Abdullah'ın, İngiltere'nin politikalarıyla çelişmemesi onun Ürdün konusundaki taleplerini dile getirmesinde elini güçlendirmekteydi.

Bu konuların aktarılmasından sonra Ürdün meselesi görüşüldü. İngiltere açısından Ürdün Fransa ile arasında paylaşılan manda idareleri içerisinde küçük bir bölgeydi. Fakat Filistin ile Ürdün ekonomik ve coğrafi açıdan birbirini tamamlamakta olup bu durum iş birliğini zorunlu kılmaktaydı. Birisi uluslararası diğeri yerel iki nedenden ötürü Ürdün'ün 1921 itibarıyla nasıl yönetilmesi gerektiği görüşülmeliydi. Kahire Konferansı komitesi bağımsız ya da özerk bir bölge düşüncesinde değildi. Önceki toplantılarda alınan karar çerçevesinde Churchill, Ürdün'ün, Filistin Yüksek Komiserinin sorumluluğunda bir Arap valinin yönetiminde olmasını istediklerini Abdullah'a ilettiler.⁵² İngiltere; Ürdün'ü, Filistin'e bağlı Arap nüfusun yoğun yaşadığı bir bölge gibi planlanmaktaydı.

Abdullah için Ürdün'ün Filistin'e bağlı olması talebi uygun değildi. Ona göre, Majesteleri Hükümeti ile mutabık kalınarak Emir Faysal'ın Mezopotamya'daki konumu gibi bir Arap lider Ürdün ve Filistin'i yönetmeliydi. Bu sayede Araplar ve Yahudiler arasındaki sorunlarda aşılacaktı.⁵³ Abdullah'ın, Filistin ve Ürdün'ün gelecek yıllarda nasıl yönetilmesi gerektiğini içeren bu görüşünde eksik olan kısım bu bölgelerin Mezopotamya'dan ayrı uluslararası hukuki prosedür içermesiydi. Çünkü Filistin'de Milletler Cemiyeti tarafından uygulanması istenen ana siyaset belgesi 1917'de yayınlanan Balfour Deklarasyonu'ydu. Bu tarihten itibaren İngiltere, gizli ve açık tüm paylaşım görüşmelerinde bu belgeyi esas almıştır. Örneğin, Paris Barış Konferansı, San-Remo görüşmeleri bu belgenin içeriği üzerinden yürütülmüştür. Buna göre “*Majesteleri Hükümeti, Filistin'de bir Yahudi evinin kurulmasının gerçekleştirilmesi için elinden geleni yapmayı*” uluslararası kamuoyuna, ilgili taraflara vadetmekteydi.⁵⁴ Mezopotamya'da ise böyle bir prosedür yoktu. Sadece yapılması gereken belirli anlaşmalarla Mezopotamya'nın yönetim kabiliyetinin geliştirilmesiydi. Faysal, bu aşamaları gerçekleştirmek üzere getirilecek ve Mezopotamya Sivil Yüksek Komiseri Sir Percy Cox onu denetleyecekti. Bu nedenle İngiltere, Filistin'de geri adım atamazdı.

Churchill, önceden taahhüt edilen bu gerekçe nedeniyle Abdullah'ın önerisinin kabul edilmesinin mümkün görünmediğini belirtti. Haliyle bu cevap Abdullah'ı İngiltere'nin Filistin politikasını öğrenmeye sevk etti. Nitekim Abdullah, İngiltere'nin niyeti, “*Ürdün'ün batısında bir Yahudi krallığı kurmak ve Yahudi olmayan Filistin nüfusunu nakletmek mi?*” şeklinde bir soru yöneltti. Ona göre, eğer amaç bu ise yani bir Yahudi krallığıysa bu Araplara derhal söylenmeliydi. Churchill, uluslararası hukuk kararlarına atıf yaparak “*ağaç gibi kesmek ve nakletmek*” şeklinde bir benzetmeyle cevapladı. Churchill'in bölgeyle ilgili fazla bir bilgisi bulunmadığını ortaya çıkaran bu cevap çok sert bir ifadeydi. Ya da İngiltere'nin Filistin'deki niyetlerini açık eden naif bir benzetmeydi. Her ne olursa olsun bu cevabın yanlış anlaşılacak problemlere, hatta görüşmelerin sonlanmasına neden olacağını varsayan Filistin Yüksek Komiseri Herbert Samuel, “*ne kesmek ne de nakletmek var sadece yenilerini ekmek için*

⁵⁰ TNA, CO 935/1 1921,108.

⁵¹ Faysal'a, Abdullah'a yapılacak teklifler de iletilmişti. Faysal'da tıpkı Abdullah gibi cevap vererek ona engel olmayarak destekleyeceğini ifade etmişti. Ailenin bu tavırları oturan pazarlık masasında ellerini güçlendirmekteydi. TNA, CO 935/1 1921,109.

⁵² TNA, CO 935/1 1921, 109.

⁵³ TNA, CO 935/1 1921, 109.

⁵⁴TNA, CAB 24/4/14, 17 Oct 1917.

niyet var” şeklinde bir cevapla araya girdi.⁵⁵ Böylece olası bir yanlış anlaşılmayı önledi. Herbert Samuel’in bu “*yenileri ekme*” benzetmesi Filistin’e düzenlenen göçlerle artan Yahudi nüfusuydu.

İngiltere’nin, Yahudi göçlerinin yavaş bir süreç ile gerçekleşeceği, Yahudilerin Filistin’in tamamına hâkim olmayacağını ve diğer halkların haklarının korunacağı şeklinde resmi bir tutumu vardı. Churchill, Filistin’de 500.000 Müslüman Arap var iken Yahudi sayısının 80.000’i geçmediğini ifade ederek Abdullah’ın endişelenmemesini istedi. Resmi ifade bu şekilde olmasına rağmen Herbert Samuel, Filistin’de Yahudilerin yerleşmesi için gerekli her düzenlemeyi yapmaktaydı. Abdullah’ın, bu konuyu derinlemesine araştırarak vakti ve İngiltere karşısında gücü yoktu. Haliyle bu konuda İngiltere ile mutabık kalmaktan başka çaresi bulunmamaktaydı. Bu aşamadan sonra Churchill, Abdullah’a Ürdün için düşünülen planlamayı aktardı. Ortadoğu Bölümü, Ürdün’de kendi çıkarlarını başka bir büyük gücün eline bırakmamak için tüm maddeleri tek tek planlamıştı. Buna göre, Ürdün, İngiltere tarafından kontrol edilmeyi kabul eden ve görevlendirilen bir Arap valinin idaresinde bulunmalıydı. Ürdün’de Arap valinin ya da yöneticinin temel görevleri ise sınırlarda Filistin’in güvenliğinin sağlanması, Siyonizm ve Fransa karşıtlığının önlenmesi ve İngiltere adına bölgede idarenin tesis edilmesiydi. Ürdün’e atanan vali görevleri yerine getirirken de Filistin Yüksek Komiseri ile ilişkilerini ve bölgenin İngiliz-Arap ortaklığında yönetildiğini ilan etmeliydi. Bu valinin atanma süreci de belirlenmiştir. Buna göre Filistin Yüksek Komiseri ve Abdullah’ın önceden ismi üzerinde uzlaşmaya vardıkları Arap Valiyi, Filistin Yüksek Komiseri atayacaktı. Bu atama yetkisi tüm sürecin İngilizlerde olduğunu kanıtlamaktaydı. Ürdün’de yönetimde bulunmak üzere resmi görevliler ve onların yardımcıları ise Arapça bilen İngiliz memurlar arasından Filistin Yüksek Komiserinin onayı ile seçilecekti. Tüm önemli kritik konularda nihai onay Yüksek Komiserde idi.⁵⁶ Vali ile çalışan önemli görevlilerin bu şekilde belirlenmesi tüm kontrolün Filistin Yüksek Komiserinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ürdün’ün statüsü de açık bir şekilde belirlendi. Buna göre Ürdün valiliği Yüksek Komisere bağlı faaliyet gösterecek fakat Filistin’in idari sistemine dahil edilmeyecekti.⁵⁷ Bunun anlamı İngiltere’nin Filistin’de Siyonistlere verdiği vaatlerin Ürdün’de uygulanmayacağıydı. Bu konuyla ilgili örnek vermek gerekirse; Filistin’de resmi dil ilan edilen İbranca Ürdün’de bu statüde sayılmayacaktı. Diğer bir örnek ise; İngiltere, Ürdün’e Yahudi göçleri ve yerleşimlerinin gerçekleştirilmesi için herhangi bir teşvikte bulunmayacaktı. Bir ulus devletin gelişimi için temel unsur olan dil ve nüfus kavramlarının Ürdün’de geçerli sayılmaması önemlidir. Böylelikle, Ürdün, Dünya Siyonist Organizasyonun “*Yahudi Ulus Devleti*” kurmayı planladığı toprakların arasından çıkarılmaktaydı. Ayrıca İngiltere, doğrudan ifade etmemekle birlikte, Balfour Deklarasyonunun vaatlerinin de Ürdün’de uygulanmayacağını ilan etmekteydi. Buradan anlaşıldığı üzere İngiltere, Ürdün’ü bir Arap devleti şeklinde tasarlamaktaydı.

Ürdün’ün, Hicaz ve Mezopotamya arasındaki sınırların belirlenerek demiryolu, havayolu gibi ulaşım imkanlarının da geliştirilmesi planlanmaktaydı. Özellikle Hicaz Demiryolunun yeniden açılması için düzenlemeler yapılacaktı. Çünkü bu demiryolu Hac Yolu için önemli bir role sahipti. Bu sayede İngiltere, Şerif Hüseyin Ailesi’nin Müslüman Araplar arasında prestijini, etkisini arttırmayı düşünmekteydi. Ayrıca Amman-Bağdat hattı havayolu ile de birbirine bağlanacaktı. Bu sayede Filistin, Ürdün ve Mezopotamya tek bir bölge gibi birbirine daha da yaklaştırılacaktı.⁵⁸ Bu ulaşım imkanlarıyla Abdullah, Faysal ve babaları Şerif Hüseyin arasındaki bölgesel irtibatla sıklaşacaktı. Böylece Arap dünyasının merkezinde bir yönetim koridoru inşa ediliyordu.

Ürdün’e gönderilmesi düşünülen askeri birlikler konusu da Abdullah’a aktarıldı. Seçilen Arap valinin, sükûnet ortamını sağlamasına ve devam ettirmesine yardımcı olmak için, Majesteleri Hükümeti Amman’a, onun emrinde bulunmak üzere İngiliz askeri gücü koymaya hazırdı. Bu askeri güç Filistin’in güvenliği ve Ürdün’deki ücra kesimlerde düzenin sağlanması amacıyla oluşturulması planlanan yerel güçlerin eğitilmesi için önemliydi. Churchill, Majesteleri Hükümeti’nin, Ortadoğu’yu yerel yönetimlere ayırarak idare etmek niyetinde olduğunu ve bütün bu konuları Abdullah’a önemli bir tercih yapacağı için anlattığını söyledi. Emir Abdullah, Churchill’in ana hatlarıyla belirttiği politik yapıdan hoşnuttu.⁵⁹ Bunun üzerine Churchill, Fransa konusunu gündeme taşıdı.

⁵⁵ TNA, CO 935/1 1921, 109-111.

⁵⁶ TNA, CO 935/1 1921, 110.

⁵⁷ TNA, CO 935/1 1921, 110.

⁵⁸ TNA, CO 935/1 1921, 110.

⁵⁹ TNA, CO 935/1 1921, 110.

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın Geçici Süreliğine Ürdün'e Yönetici Atanması

Suriye'deki Fransız yetkililer Şerif Ailesi odaklı bir politikayı istememekteydi. Majesteleri Hükümeti, bu politikayı uygulamaları için Fransızlara baskı yapmıyordu. Churchill, eğer İngiliz etki alanında başarılı sonuçlar elde edilirse Fransızlar için de yeni bir politika ortaya çıkabileceğini ifade etti.⁶⁰ Yani Ürdün'de Fransa karşıtlığı engellenirse Fransızlarda İngilizlerin görüşüne yaklaşırdı. Churchill'in ana amacı Fransız kontrolündeki Suriye ve Arapların idaresindeki Ürdün sınırının korunmasıydı. Bu sürecin başarısı Churchill'in teklifi etrafında hareket eden Şerif Ailesi ile işbirliğinden geçmekteydi. Aksi takdirde Fransızların 1920'de Faysal'ı Suriye'den çıkardığı gibi bir süreç Ürdün'de de yaşanabilirdi. Bu nedenle Churchill, Fransızlarla-Şerif Ailesinin ilişkilerini geliştirmek için yapılan her resmi çabanın Emir Abdullah tarafından yapılmasını talep etti. Emir Abdullah, Fransızlar konusunun ailesinin bölgesel hegemonyası açısından önemini farkındaydı. Bu nedenle bu konuyu çok dikkatli ve hassas bir şekilde değerlendirme sözü verdi.⁶¹ Bu tartışmalar etrafında ilk görüşme sona erdi. Art arda yapılan İkinci ve üçüncü toplantılara yine aynı kişiler katıldı.

İkinci toplantıda Sir Herbert Samuel, 29 Mart 1921 itibarıyla Ürdün'de merkezi yönetimin olmadığını, vergilerin toplanmadığından söz etti. Düzenin sağlanması için Emir tarafından seçilen ve Yüksek Komiser tarafından atanan bir Arap valinin ihtiyacından bahsetti. Bu toplantıda Emir Abdullah, İngiltere ile ailesinin münasebetlerinin öneminden söz açarak 1921'in başından beri Maan ve Amman'daki Arap liderleri Fransızlara saldırmamaları konusunda durdurduğunu anlattı. Bu bir nevi Ürdün'de ki gücünü heyete kanıtlama çabasıydı. Abdullah'a göre Ürdün halkı Fransız karşıtı eylemden kaçınmaktaydı. Fakat Fransızlar tarafından Suriye'den çıkarıldığı için Ürdün'e gelen muhalif Araplar, Fransız karşıtlığını devam ettirmekteydi. Bu çerçevede Emir Abdullah, İngiliz etki alanlarıyla ilgili ne karar alınırsa alınsın, Fransızlar Suriye'de aynı politikalara devam ettiği sürece bu karşıtlığın devam edeceğine dair Churchill'i uyardı. Ayrıca Abdullah bu uyarısının Fransız karşıtı faaliyetlerin İngiltere'nin idare ettiği topraklardan teşvik edileceği anlamına gelmediğini de ekledi.⁶² Churchill, Ürdün'den Şerif Ailesi kaynaklı Fransız karşıtlığı olmadığını ve Suriye'nin rahatsız edilmediğini görmek istemekteydi. Böylelikle Fransızlar, İngiltere'yi Şerif politikasıyla kendilerine karşı düşmanca davranmakla suçladığında, Churchill bu durumun tam tersi olduğunu kanıtlayacaktı. Bu sayede Fransızları kendi politik çizgilerine ikna ederek çatışma çıkması muhtemel bir konuyu da çözüme kavuşturabilirdi.

Emir Abdullah'ın Ürdün'e Geçici Süreliğine Yönetici Atanması

Abdullah ve Churchill üçüncü kez Kudüs'te toplandıklarında Ürdün konusunda karar verildi. Abdullah, Churchill'in teklifini, "*kendisinin bir İngiliz yetkili olarak sayılmasını ve ona göre kendisine güvenilmesini*" istediği sözleriyle kabul etti. Kendisine teklif edilen planın başarısını sağlamak için elinden geleni yapacağına dair söz verdi. Emir Abdullah'ın görevi 6 aylık bir süre için Ürdün'ü idare etmektir. Abdullah'ın, uzun süreli bir iktidara sahip olup/olmayacağı bu süre sonunda tekrar görüşülecektir.⁶³

Bu süre zarfında Emir, Filistin Yüksek Komiserliği idaresine bağlı kalacak bir Arap valiye bölgede atanma zeminini hazırlayacak ve bu atama Abdullah'ın onaylamasıyla 6 ay sonra gerçekleşecekti. Emir Abdullah; Ürdün'de, Fransa, Siyonizm karşıtlığı olmayacağını ve bölge güvenliği için gereken işbirliğini yapacağını garanti etti. Ayrıca Ürdün, Filistin ve Mezopotamya ulaşım hatlarının açık kalması için gerekli önlemleri alacaktı. Filistin Yüksek Komiserliği ise Ürdün'de düzeni yeniden sağlamak ve ülke gelirlerinin tespit edilmesine yardım etmek üzere bir İngiliz görevliyi, Abdullah'a danışman atayacaktı. İngiltere, Abdullah'ı bu şekilde denetleyecekti. Bunun yanı sıra Kahire Konferansı kararı gereği Emir'e, hedeflerine ulaşması için maddi ve askeri destek verileceği taahhüt edildi.⁶⁴ Böylelikle Ürdün'de İngiltere'nin bölge çıkarlarını önceleyen 6 aylık bir süreç başladı. Ayrıca Abdullah, Ürdün'deki Fransız karşıtlığının azaltılması için kaçarak Ürdün'e gelen Suriyeli muhalif grupların

⁶⁰TNA, CO 935/1 1921, 110-111.

⁶¹TNA, CO 935/1 1921, 110.

⁶²TNA, CO 935/1 1921, 112.

⁶³TNA, CO 935/1 1921, 113. Klieman 1970, 210.

⁶⁴TNA, CO 935/1 1921, 113.

Fransa tarafından affedilmesi için Churchill'den yardım istedi. Bu af sağlanır ve Fransız Yüksek Komiserliği politikalarını yumuşatırsa en azından Ürdün'de kontrolü daha kolay sağlayacağını ifade etti.

Görüşmenin sona ermesi sonrasında Abdullah 30 Mart 1921'de Amman'a döndü. Churchill ise İngiltere'ye gitmek üzere Yafa'ya geçti.⁶⁵ Bölgeden ayrılmak üzere Kahire'ye hareket eden Churchill, 31 Mart 1921'de Suriye ve Lübnan'daki Fransız Yüksek Komiseri Henri Gouraud'a bir mektup göndererek Emir Abdullah ile Ürdün'le ilgili bir anlaşma yaptığından söz etti. Abdullah'ın, Ürdün'deki Fransa karşıtlığını azaltmak için yardıma ihtiyacı olduğunu yazdı. Churchill, Gouraud'dan Suriye'de genel af ilan etmesini istedi. Bu affın bir benzerinin İngiltere tarafından Mezopotamya'da yapılacağını ve Fransa kabul ederse genel affı iki devlet aynı anda ilan edebilirdi. Churchill, General Gouraud'un karar vermesi için Mezopotamya'daki af ilanını 1921 yaz aylarına kadar ertelediğini ekledi. General Gouraud, Churchill, bölgeden ayrıldığı için cevabını Sir Herbert Samuel'e vererek 1921 yaz aylarında af ilan edilmesini kabul etti.⁶⁶Bu sayede İngiltere, Abdullah'ın Ürdün'ü daha rahat yönetmesine katkı sunan bir adım atmıştı. Ayrıca İngiltere Fransa ile yaptığı bu genel af ile bölgede iki devlete karşı gelişme ihtimali bulunan girişimlerin bir nebze azalmasını ve 1921 itibariyle bölgede manda idaresi temelinde kurulmaya çalışılan yeni merkezi güç düzenin tahkim edilmesini hedeflemekteydi.

Abdullah'ın Ürdün'deki ilk 6 aylık yönetimi ise 1 Nisan 1921'de başladı. Bu süreç içerisinde Filistin Yüksek Komiserliği ve Abdullah'ın birlikte hareket ettikleri resmen ilan edilmedi. Bunun temel nedeni bu kısa süre içerisinde Ürdünlü Arapların Abdullah'tan kuşkulananmalarının istenmemesiydi. Churchill, Abdullah'a görevi yapması için tam yetki verildiğini, Abdullah'tan sorumlu olan kişinin ise Sir Herbert Samuel olduğunu belirten telgrafını 2 Nisan 1921'de Kudüs'e çekti. Bir diğer talimat ise Abdullah'a kendi giderlerini karşılamak üzere 5.000 sterlin ödenmesiydi.⁶⁷ Abdullah'ın ihtiyaçlarının ne olduğunu ve ödemelerin en uygun şekilde nasıl yapılabileceğini daha iyi bileceği için Lawrence'a danışılmasına karar verildi. Ayrıca Churchill, Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve General Allenby ile yapılan görüşmeler neticesinde onların onay vermesiyle Abdullah'ın yanına atanmak üzere Clayton'u, Samuel'e teklif etti.⁶⁸ Fakat Clayton'un yerine bu görev için Churchill'in onayı ile Albert Abramson atandı. Abramson, Nisan ayından 21 Kasım 1921'e kadar Abdullah ile birlikte görev yaptı.⁶⁹ Ürdün'ün mali durumunun iyileştirilmesi içinde kararlar alındı. Buna göre Ürdün, İmparatorluk borçlanma taahhüdü kapsamına alındı. Filistin Yüksek Komiserliği, ilk 6 ay için planlanan taahhüdün garantörlüğünde Ürdün'e ekonomik destek verdi ve bu süreçteki harcamaları kontrol etti. Ürdün'de toplanan vergiler öncelikle Sömürgeler Bakanlığına aktarıldı ve Avam Kamarasında onaylandıktan sonra Filistin hesabına alacak kredisi şeklinde kaydedildi.⁷⁰ Bu karar ile Ürdün halkının vergi gelirlerinin tüm kullanım hakkı İngiltere'ye geçmekteydi. Böylelikle zaman içerisinde bölge kendi gelirlerinden harcamalarını yaparken İngiltere'nin masrafları da azalmaya başladı.

Sonuç

Bu makalede Mart 1921'de gerçekleşen ve başta Ürdün olmak üzere, Ortadoğu'nun geleceğini ilgilendiren görüşmelerin yapıldığı Kahire Konferansı toplantı tutanakları incelenmiştir. Bu çerçevede konferansta Ürdün'ün yönetilmesiyle ilgili yapılan oturumlar irdelenmiş Emir Abdullah'ın neden tercih edildiğine dair sorulara cevap verilmiştir. Ortadoğu Bölümünün, İngiltere'nin klasik sömürge siyaseti şeklinde tanımlanan böl ve yönet sistemini uygulamak, bunun daha düzenli, kontrollü devamını sağlamak için ihdas edildiği görülmektedir. Nitekim bölgeyle ilgilenen İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Hindistan Bakanlığı ve askeri kurumların tamamı Ortadoğu Bölümünde temsil edilmiş ve alınan kararları uygulamışlardır. Böylelikle İngiltere, Ortadoğu stratejilerini tek bir kurum aracılığıyla idare etmiştir.

⁶⁵ TNA, FO 371/6375, Political Situation in Palestine and Transjordan, March 1921.

⁶⁶ TNA, FO 371/6343, Mr Churchill to General Gouraud, 31 March 1921.

⁶⁷ TNA, FO 371/6372, 7 June 1921. TNA, CO 732/1, Telegram from Secretary of State for the Colonies to Sir H. Samuel, 7 April 1921. Klieman 1970, 210.

⁶⁸ TNA, CO 935/1 1921, Letter From Mr Churchill to Sir Herbert Samuel, 31 March 1921, 115.

⁶⁹ TNA, FO 371/6372, 7 June 1921. TNA, CO 732/1, Telegram from Secretary of State for the Colonies to Sir H. Samuel, 7 April 1921.

⁷⁰ TNA, CO 935/1 1921, 115.

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın Geçici Süreliğine Ürdün'e Yönetici Atanması

Kahire Konferansı, İngiltere Sömürgeler Bakanı Churchill tarafından bölgede çalışan İngiliz görevlilerin, ve bölge uzmanlarının katılımıyla düzenlenmiştir. Konferans ile Ortadoğu'daki ekonomik masrafların azaltılması için alınacak askeri ve politik önlemler karara bağlanmıştır. Askeri açıdan Kraliyet Hava Kuvvetlerinin aktif bir şekilde kullanılarak güvenliğin sağlanmasına karar verilmiştir. Böylelikle bölge sürekli kontrol altında tutularak askeri masraflar ve herhangi bir olayda İngiliz askerlerinin can kaybı azaltılacaktı. Fakat Hava kuvvetlerinin ayırt etmeden insanlar üzerinde bomba kullanımı ölümcül ve acımasızdı.

Politik ve idari açıdan ise Churchill, Filistin'i doğrudan İngiltere Yüksek Komiserliği ile yönetirken Ürdün ve Irak'ta farklı bir idare tasarlamıştır. Osmanlı vilayetleri birleştirilerek birer ulus devlete dönüştürülmüştür. Böylelikle Irak, Ürdün gibi devletler içerisinde yaşayan halklara sorulmadan yapay sınırlarla icat edilmiştir. Her iki yere birisi kral diğeri geçici vali statüsünde Şerif Hüseyin Ailesi'nin iki üyesi atanmıştır. Böylelikle bölgeler arasında sınır geçişleri, ulaşım imkânları serbest bir hale getirilerek İngiltere lehine ekonomik-güvenlik esasına dayalı bütünlük tesis edilmiştir. Bu düzenleme ile İngiltere'nin Ürdün, Filistin, Mısır ve Süveyş Kanalı ekseninde bulunan çıkarları korunmuştur.

Bu çerçevede konferansta uzun tartışmalar ve Churchill'in onunla görüşmeleri neticesinde Ürdün'e Emir Abdullah geçici vali statüsüyle 6 aylığına atanmıştır. Abdullah, kendisinin de Faysal gibi kral ilan edilmesini beklemekteydi. Fakat Ortadoğu Bölümü uzmanları ilk etapta belirli bir süreliğine Abdullah'ın faaliyetlerini izlemeyi tercih etmiştir. Çünkü geçici valiliği döneminde ondan beklenen Ürdün üzerinden Fransa'ya karşı gelişme ihtimali bulunan Arap milliyetçiliğinin ve Siyonizm karşıtlığının kontrol altına alınmasıydı. Diğer beklenti ise bölgede yaşayan insanlardan sorunsuz bir şekilde vergilerin toplanması ve sürecin tamamının İngiltere karşıtlığı oluşturulmadan yönetilmesi idi.

Sonuçta İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sırasında müttefiklerine aynı anda aynı bölgelere yönelik verdiği vaatlerden kaynaklanan karmaşık süreci kendi stratejileri çerçevesinde çözmüştür. Böylelikle bölgede Osmanlı sonrası İngiliz yönetimi şeklinde tanımladığımız yeni bir süreç başlamıştır.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri:**

- TNA, FO 371/3384, 23 October 1918.
 TNA, FO 371/5040, 24 September 1920.
 TNA, FO 141/586/2 1921.
 TNA, FO 371/5121 1920.
 TNA, FO 371/5122, 22 August 1920.
 TNA, FO 686/78, 3 March 1921.
 TNA, FO 371/6375, March 1921.
 TNA, FO 371/6343, 31 March 1921.
 TNA, FO 7371/6372, 7 June 1921.
 TNA, CO 935/1, June 1921.
 TNA, CO 732/1, 7 April 1921.
 TNA, CAB 24/4/14, 17 October 1917.
 TNA, CMD (British Command Paper) 675. Misc No. 11 1920.
 Government of Palestine Report.(1922). *Report on Palestine Administration July 1920-December-1921*. London: Printed & Published by His Majesty's Stationery Office (HMSO).

Yayımlanmış Arşiv Belgeleri:

Bourne, Kenneth.Watt, D.C., Bidwell, Robin Leonard.(1985). *British Documents On Foreign Affairs Turkey, Iran, And The Middle East,1918-1939*. University Publications Of America.

Butler, Rohan., Bury, J.P.T. (1958). *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*. London: Her Majesty's Stationary Office.

Foreign Relations of the United States. (1943). *The Paris Peace Conference 1919*. Washington: USA Government Printing Office.1943.

Gilbert, Martin.(1977). *Winston Churchill Documents*. London: Heinemann. Vol. IV.

Hurewitz, J.C. (1987). *Diplomacy in the Near and Middle East A Documentary Record 1535-1956*. England: Archive Editions. Vol. II.

Kitap-Makaleler

Adelson, Roger. (1995). *London and the Invention of the Middle East Money, Power and War 1902-1922*. London: Yale University Press.

Cambridge Archive Editions.(1987). *The Middle East Intelligence Handbooks Palestine and Transjordan*, Oxford: Printed By CPI Antony Rowe.

Chirol, Valentina.(1903). *The MiddleEast Question or Some Problems of Indian Defence*. London: John Murray.

Gilbert, Martin. (2011). *Churchill Bir Yaşam*. Süha Sertabiboğlu (Çev.). İstanbul: İş bankası Kültür Yayınları.

Fraser,T.G.,Mango,Andrew.,Mcnamara,Robert.(2011).*Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*. Füsün Doruker (Çev.). İstanbul. Remzi Kitabevi.

Fieldhouse, D.K.(2018). *Ortadoğu'da Batı Emperyalizmi 1914-1958*. Merve Şahin (Çev.). İstanbul: Tarih & Kuram Yayınevi.

Ortadoğu Bölümünün Kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın Geçici Süreliğine Ürdün'e Yönetici Atanması

Fromkin, David. (2008). *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*. Mehmet Harmancı (Çev.). İstanbul: Epsilon Yayınları.

Karasapan, C. Tefik.(1942). *Filistin ve Şark-ül-Ürdün*. İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası.

Kedourie, Elie.(1987). *England and the Middle East*. London: Mansell Publishing Limited.

Klieman, A. S. (1970). *Foundations Of British Policy in The Arab World The Cairo Conference Of 1921*. London: The Johns Hopkins Press.

Kral Abdullah b. *Biz Osmanlıya Neden İsyân Ettik?*. Halit Özkan (Çev.). İstanbul: Klasik yayınevi.

Meyer, Karl. Brysac, Shareen Blair.(2008). *Ortadoğu Tarihi Kral Yaratanlar*. Emine Eminel (Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.

Miller, David Hunter.(1924). *My Diary atConference of Paris With Documents*, Newyork.

Olçay, Osman.(1981). *Sevres Antlaşmasına Doğru Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler*. Ankara: SBF Yayınları.

Polat, Ü. G. (2010). Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 26 (76). 97-132 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/44072/543193>

Smuts, J.C. (1918). *The League Of Nations A Practical Suggestion*, London: Wyman&Sons Ltd.

Temperley, H. W. V.(1924). *History of Paris Peace Conference*, London: Oxford University Press.

Tomar Cengiz, "Ürdün", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/urdun#2-tarih> (18.11.2021).

Yerasimos, Stefanos. (1994). *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Wilson, M.C.(1987). *King Abdullah Britain and The Making of Jordan*. Newyork: Cambridge University Press.

Gazete:

The Times. Aug 29, 1902.

The Times. 9 Nov 1917.

The Times. 20 April 1920.

The Times. 25 August 1920.

The Times. 14 March 1921.

İnternet Siteleri

Getrude Bell arşivi: <http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400461h.html#images>. Erişim Tarihi: 30.09.2021.

Newcastle Üniversitesi Getrude Bell koleksiyonu: <http://gertrudebell.ncl.ac.uk/>. Erişim Tarihi: 30.09.2021